ВІДГУК

репензента

на дисертацію Мостової Тетяни Олександрівни

«Психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертації. Виклики сьогодення потребують від освітян психологічної стійкості, рефлексивності та високого рівня адаптації до змін в їх професійній діяльності, детермінованих зовнішніми чинниками. Відповідно, такі об'єктивні обставини як реформування початкової освіти, а також пандемія та війна, що призвели до переходу на дистанційне навчання, загострили внутрішні прояви фрустрованості вчителів початкової школи. У зв'язку з цим, важливим завданням сучасної психологічної науки є вивчення й імплементація психологічних умов, що сприяють формуванню психологічно здорової, емоційно стійкої особистості, здатної ефективно долати фрустраційний вплив зовнішніх чинників, а також конструктивно діяти у стресових ситуаціях, що виникають у професійній педагогічній діяльності.

Таким чином, дисертаційне дослідження Мостової Тетяни Олександрівни **«Психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти»** має вагому актуальність і наукове значення.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у тому, що вперше здійснено системне теоретико-експериментальне дослідження феномену професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти; визначено чинники (зовнішні та внутрішні), особливості прояву та критерії розвитку професійної фрустрованості вчителів за визначеними функціональними рівнями особистості (фізичним, емоційним, когнітивним, поведінковим, ціннісним), рівні їх розвиненості (початковий, середній, високий); обґрунтовано комплекс психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів в процесі реформування освіти. Уточнено

зміст понятійно-категоріального апарату психологічної теорії професійної фрустрованості вчителів початкової школи; здійснено диференціацію понять «фрустрація», «фрустрованість», «професійна фрустрованість особистості», «професійна фрустрованість вчителя початкової школи»; класифікацію ознак професійної фрустрованості на різних рівнях функціонування особистості.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій. Вивчення тексту дисертації, дозволяє побачити результати глибокого та ретельного теоретичного аналізу заявленої теми дослідження. Для забезпечення репрезентативності результатів, в опитуванні взяли участь 324 вчителя початкової школи. Слід відмітити, що у дослідженні враховано регіональну різномаиітність респондеитів, їх професійний стаж та особливості професійної діяльності. Для вивчення професійної фрустрованості та психологічних умов її подолання застосовано валідні й надійні психодіагностичні методики. Аналіз отриманих даних здійснювався із використанням сучасних кількісних та якісних методів математичної статистики, що забезпечили об'єктивність, точність та наукову достовірність отриманих результатів.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності загалом. Дисертанткою були чітко визначені мета, об'єкт та предмет дослідження, окреслені його основні завдання. Обрана теоретико-методологічна основа дослідження повною мірою відповідає заявленим меті та предметному спрямуванню.

У першому розділі дисертаційного дослідження *«Теоретичні основи дослідження психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи»,* авторкою здійснено теоретичний аналіз поглядів на явище фрустрації та професійної фрустрованості, зокрема. Здійснений дисертанткою аналіз наукових підходів до розуміння сутності фрустрації та професійної фрустрованості особистості, дав можливість виокремити три форми/модуси фрустрації як складного психічного явища, а саме: 1) фрустраційного процесу, 2) фрустрованості та 3) фрустраційності, а також вимог до вчителя початкових класів НУШ як фрустратора, дає змогу охарактеризувати критерії та показники професійної фрустрованості вчителів

початкової школи на різних рівнях відповідно до етапів фрустраційного процесу. Ґрунтуючись на положеннях сучасної психологічної науки щодо розуміння сутності фрустрації та професійної фрустрованості, а також враховуючи три форми (модуси) існування психічних явищ, авторкою сформульовано визначення поняття «професійна фрустрованість вчителя початкової школи». Окремої уваги заслуговує створена на засадах гуманістичного, андрагогічного, системного, синергетичного, особистісного, діяльнісного, середовищного, генетичного та контекстного підходів, модель подолання професійної фрустрованості вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти.

У другому розділі дисертаційного дослідження *«Емпіричне дослідження професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти»*, висвітлено основні етапи дослідження, обґрунтовано репрезентативність вибірки; здійснено аналіз психодіагностичного інструментарію та його відповідності завданням дослідження; наведено методи кількісної обробки отриманих даних; проведено емпіричне дослідження та узагальнено його результати.

На особливу увагу заслуговує те, що дослідниця визначила такі суттєві психологічні труднощі реалізації освітніх реформ у початковій школі як: 1) неможливість прямого перенесення вчителями наявних знань і вмінь із минулого на актуальну ситуацію, адже нові вимоги детермінують необхідність зміни професійної Я-Концепції, стилю педагогічної діяльності, а не використання готових шаблонів; 2) поєднання протилежних тенденцій у ставленні вчителів до освітніх реформ, що сприймається одночасно і як джерело напруги, стресу, надмірного навантаження, і як можливість проявити свою професійну компетентність; 3) наявність емоційного опору педагогів до змін, прагнення працювати традиційно; 4) надмірна індивідуалізованість сприйняття освітніх реформи; 5) надмірна загальна втомлюваність вчителів від освітніх реформ, що відбуваються інтенсивно протягом тривалого часу.

У третьому розділі *«Експериментальна перевірка ефективності психологічних умов подолання професійної фрустрованості вчителів*

початкової школи», Мостовою Т.О. запропоновано програму подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи. Слід зазначити, що концептуально важливою є комплексність впровадження розробленої програми подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи, що визначається у підібраних методах психологічного впливу, а саме проведення тренінгів, майстер-класів, робота у балінтовських групах, надання психологічної підтримки за індивідуальними запитами вчителів та інше. Варто зауважити, що дослідниця, у процесі впровадження програм, дотримувалась принципу системності, що є важливим аспектом у процесі подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи. Слід зауважити, що результати формувального етапу дослідження підтвердили ефективність впровадження розробленої дисертанткою програми подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи.

Попри високий науково-теоретичний рівень запропонованого дисертаційного дослідження, природно, що деякі його аспекти **потребують певного уточнення** та можуть викликати сумніви.

1. Робота значно виграла, якщо б дисертанткою більш детально були розглянуті можливості середовищного підходу у подоланні професійної фрустрованості вчителів початкової школи, адже Концепція НУШ як головний орієнтир реформування освіти, спрямована на максимальне використання освітнього середовища та його ресурсів для всіх учасників освітнього процесу.

2. Розроблені методичні рекомендації щодо подолання професійної фрустрованості потребують більш конкретного визначення алгоритму дій усіх учасників освітнього процесу, дотримуючись контексту визначених авторкою психологічних умов.

3. Потребує додаткового пояснення використання у тексті дисертаційної роботи двох термінів - «вчитель початкових класів» та «вчитель початкової школи». Адже у темі дисертації та ключових словах наявний термін саме «вчитель початкової школи».

Проте наголошую, що висловлені вище побажання та зауваження не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження Т.О. Мостової, яке за своїм науковим рівнем, новизною у дослідженні проблеми, теоретичним і практичним значенням є завершеною, цілісною, самостійною науково-дослідною роботою.

Загальний висновок:

Підсумовуючи вищевказане, слід зазначити, що за актуальністю, методологічним рівнем, рівнем наукової новизни, практичним та теоретичним значенням, обсягом та змістом проведених досліджень, рівнем аргументації та верифікації дисертаційна робота Мостової Тетяни Олександрівни на тему «Психологічні умови подолання професійної фрустрованості вчителів початкової школи в процесі реформування освіти» є самостійною і завершеною науково-дослідною роботою, в якій отримані нові обґрунтовані результати.

Дисертація повністю відповідає встановленим вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка – Мостова Тетяна Олександрівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальиістю 053 Психологія.

Рецензент:
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології
Запорізького національного університету Н.О. Губа

Підпис Губи Н.О. засвідчую:
доктор історичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
Запорізького національного університету Ю.О. Каганов